

UOT :821.512.162

Sonaxanım Hadiyeva

*AMEA-nın Məhəmməd Füzuli adına Əlyazmalar İnstitutu,
böyük elmi işçi
sonaxeyal@mail.ru*

SƏMƏD MƏNSURUN QƏZƏLLƏRİ

Açar sözlər: *Səməd Mənsur, şair, qəzəl, dramaturq, musiqişünas.*

Ключевые слова: *Самед Мансур, поэт, газель, драматург, музыковед.*

Key words: *Samad Mansur, poet, ghazal, playwright, musicologist.*

XIX-XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatının görkəmli nümayəndələrindən olan Səməd Mənsur 1879-cu ildə Bakıda anadan olmuşdur. Hələ uşaqlıqdan yaradıcılığa başlayan Səməd “Mənsur” təxəllüsü ilə şeirlər yazmış, on beş yaşında şair kimi tanınmışdır. Ali təhsil almaq imkanı olmasa da, Allahın ona bəxş etdiyi qabiliyyət, istedad və bacarıq sayəsində öz üzərində işləməklə ədəbi səviyyəsini yüksəldən şair istər yaşadığı dövrdə, istərsə də vəfatından sonra ən çox sevilən şairlərdən olmuşdur. Səməd Mənsur həm də tanınmış dramaturq kimi fəaliyyət göstərmiş, yazdığı pyeslər teatrda tamaşaya qoyulmuşdur. Azərbaycan səhnəsində böyük xidmətləri olan Səməd Mənsur, eyni zamanda, bir sıra pyesləri osmanlı türkcəsindən Azərbaycan türkcəsinə çevirmişdir. Səməd Mənsur həm də savadlı musiqişünas kimi tanınmış, hətta səhnədə lazım gəldikdə özü tar çalmışdır. Əliabbas Müznib yazır ki, “Səməd Mənsur istedadla simalar təkcə Azərbaycanda deyil, başqa yerlərdə də nadir yetişə bilər”. “Səfa”, “Nicat” və “Ədəb yurdu” adlı cəmiyyətlərin işində yaxından iştirak edən Səməd Mənsur “Turan” mətbəəsinin yaradılmasında da böyük xidmətlər göstərmişdir.

“İqbal”, “Səda”, “Bəsirət”, “Azərbaycan fəqərəsi” və s. qəzetlərdə, eləcə də “Molla Nəsrəddin”, “Tuti”, “Zənbur”, “Şeypur” kimi jurnallarda müxtəlif imzalar (Mənsur, Əyyar, Tuti, Pompuşalı, Mıgmiğa və b.) ilə müntəzəm çıxış edən Səməd Mənsur 1919-cu ildə “Şeypur” jurnalının nəşiri olmuşdur.

Sovet dönməsində əruz vəznli ədəbiyyat sandıqlara gömüldüyündən, bir çoxları kimi Səməd Mənsur da tədqiqatdan kənarda qalmışdır. Əlyazmalar İnstitutunda Səməd Mənsurun avtoqrafları əsasən 4 qovluqda (B-3552; Fragment- 235; Fragment-284; Fragment-293) mühafizə edilməkdədir. C-348 şifrli qovluqda isə şairin dövrü mətbuatda dərc edilmiş və dövrünün görkəmli şairi, nasiri və tədqiqatçısı Əliabbas Müznibin xətti ilə köçürülmüş əsərləri toplanmışdır. Tədqiqatçı topluya ön söz də yazmışdır ki, bu da onun Səməd Mənsurun şeirlərini dərc etdirmək üçün nəsrə hazırladığını göstərir.

Səməd Mənsur haqqında ilkin kiçik qeydə Azərbaycan sovet ensiklopediyasının VIII cildində rast gəlirik. Onun şeirləri ilə oxucular ilkin olaraq şair və tədqiqatçı-alim f.ə.n. Cəfər Rəmzinin nəsrə hazırladığı “Deyilən söz yadigardır” kitabında tanış olmuşlar. Şairin şeirləri sonralar “Molla Nəsrəddinçi şairlər” adlı antologiyada, daha sonra f.ə.n. Məmməd Nurinin nəsrə hazırladığı “Azərbaycan qəzəlləri” toplusunda çap olunmuşdur.

Səməd Mənsurun şeirlərini ilk dəfə kitab şəklində nəşr etdirən xalq yazıçısı Anar “Həpsi rəngdir” adlanan bu kitaba “Dünyanı rəng bilən şair” adlı ön söz yazmışdır. İstər bu yazıda, istər tədqiqatçı Abbas Abdullayevin dövrü mətbuatda gedən dəyərli məqalələrində, istərsə də Yədigar Mehdiyevanın elmi işi ilə bağlı dərc etdirdiyi elmi-tənqidi məqalələrində Səməd Mənsur yaradıcılığı haqqında xeyli məlumat əldə etmək olur.

Doktorluq dissertasiyasında ədəbi məktəblərdən söz açan Mircəlal Paşayev də bakılı şairlərdən Səməd Mənsura xüsusi diqqət ayırmış, şairin həm həyatı, yaşadığı dövr və həm də yaradıcılığı haqqında maraqlı məlumatlar vermişdir.

Səməd Mənsur haqqında ən əhatəli əsərin müəllifi f.e.d. Nazif Ələkbərlidir. Onun “Bir ömrün rəngləri” adlı monoqrafiyasında Səməd Mənsurun həyat və yaradıcılığı “Sənətkarın söz xəzinəsi”, “Rənglərlə yaşayan şair”, “Teatr və sənətin xidmətində”, “Sərt həqiqətlər”, “Publisist sözün kəsəri”, “Ənənələr və sənətkarlıq xüsusiyyətləri” adlı bölümlərdə hərtərəfli araşdırılmışdır. Burada şairin həyat salnaməsi işıqlandırılmış, onun həyata, dünyaya, insanlara, ədəbi mühitə münasibəti göstərilmiş, o, həm şair, həm publisist, həm də bir dramaturq kimi təqdim olunmuşdur.

Səməd Mənsurun “Birinin bayramı, birinin matəmi” adlı ikinci kitabını 2003-cü ildə Əlyazmalar İnstitutunda nəşrə hazırlayıb dərc etdirmişik. Prezidentin fərmanına əsasən şairin “Əsərlər” kitabını Əlyazmalar İnstitutunda yenidən nəşrə hazırladıq, lakin nədənsə 2007-ci ildə Ədəbiyyat İnstitutunda nəşrə hazırlanmış “Seçilmiş əsərlər” dərc edildi. Bizim hazırladığımız “Əsərlər” isə 2008-ci ildə institut tərəfindən nəşr olundu.

Səməd Mənsurun dörd kitabı işıq üzü görsə də, Əlyazmalar İnstitutunun xəzinəsində olan bir sıra avtoqraf qəzəlləri oxunuşu çətin olduğu üçün çapdan kənarda qalmış, kitablara düşməmişdir. Qarşıdan gələn 140 illik yubileyi ilə əlaqədar olaraq, şairin külliyyatını nəşrə hazırlamağı plan işi kimi götürdüyümüzə görə həmin əsərləri də külliyyata daxil etmək qərarına gəldik. Bu işdə bizə Bakı İslam Universitetinin məzunu, şair Seyyid Məcid Əsri kömək etdi. Onun transfoneliterasiya etdiyi qəzəllərdən bir neçəsini oxuculara təqdim edirik.

Əksi-zahir

Kəlamı-Mustəfayla gər vətən hübbinə mə'murəm,
Vəli bulmaz qulağım hərfi-Həq, cəhl içrə məsturəm.

Həbibim miknətimdir, eyşü nuşü badə məhbubim,
Nəyə rəncin çəküm xəlqin, məgər mən xəlqə muzdurəm?

Sorulsə məsləkim, rə'yim, nə lazim şərhlər yapmaq,
Müsəlmanəm derim, vazeh ki rəxti-ardən urəm.

Cəhanda müxtəlif sövdələr ilə bəs ki məşğuləm,
Əgər elmü ədəb tərkinə qıldım isə, mə'zurəm.

Müəddid ənbiya hökm eylədikcə mülki-islamə,
Ülümü həm fününün ziddiyəm, islahdən durəm.

Gəhi Allah zühur eylər, gəhi Allahın əhbabi,
Gəh ibnullah olur zahir, nəsil mən görməyüm, kurəm?

Necə millət, vətən hübbin olar qəlb içrə hifz etmək,
Ki mən hər ildə bir ayinü bir iymanə məsrurəm.

Dila, məzhəbpərəstəm, gündə bir Allah zühur etsə,
Bilatəhqiqi-sidqü kizb, mən iymanə məcburəm.

İnkari-eşq edənlərə

Lalərux hicrində əski-çəşmim olmuş laləgun,
Cövri-canan xatiri-azürdəmi qılmış zəbun.

Saqiya, qəlbimdə var bir gənci-pünhan eşqdən,
Badə ver, tapmağə olsun gənc rahin rəhnumun.

Mən ki, məxmuri-meyi-eşqəm, bərabərdir mana:
Varmıdır ya yox cahanda rəhm, dövranda sükun.

Əqlimi görsətməgə inkari-eşq olmaz kifaf,
Riştəyi-idrakdır eşq içrə zənciri-cünun.

Bəs ki, möhkəmdir, nigara, məndə ümmidi-vüsal,
Başqalar tək gəm görüb iqbalimi sanmam nigun.

Qıldı Mənsuri üzərin atəşi atəspərəst
Kim, olub atəşkədə eşqində gülzari-dərun.

Ləli-nabın firqəti, ey məh, məni dilxun edər,
Xuni-dillə yadı-hüsnün çöhrəmi gülğun edər.

Firqəti-zülfı-siyahın tar edər iqbalimi,
Həsəti-didari-hüsnün əqlimi məcnun edər.

Əksinə baxdım ki, xamuş eyləyə dil atəşin,
Ah kim, baqdıqca ahim şöləsi əfzun edər.

Ney kimi bir nalə qalmış təndə canım almağa,
Göz-göz etsə sinəmi tirin, məni məmnun edər.

Hər keçən gün fikri bir atəş olub canım yaqar,
Hər keçən saat xəyali əşkimi Ceyhun edər.

Yadə saldıqca büsatın məcmei-əğyardə,
Bu həzin Mənsuri həsrət biştər məhzun edər.

Üzərin göstərüb mən hürri dami-eşqə bənd etdin,
Sələsil muyin ilə könlümi bəndi-kəmənd etdin.

Dəqayıq əhlinə kəşf oldi sirri-nükteyi-mübhəm,

Qılıb əzmi-təkəllüm, ləli-nabin nimxənd etdin.
Çırağı-bəxtini nakəslərin yandırdun, ey gərdun,
Məzəllət atəşinə aşiqin ömrin sipənd etdin.
Görüb şaxi-gül üzrə gönçeyi-növ, dilbərin lə'lin,
Salub, ey tutiyi-təbim xəyalə, meyli-qənd etdin.
Düşüb əmvaci-fikrə ğutəvər mən, xaki-sahil sən,
Usan, ey şeyxi-cahil, bəsdir əhli-fikrə pənd etdin.
Nəvayi-dilkeşi-bülbüldən, ey gül, etiraz etdin,
Özün kani-nəzakət, söhbəti xari-sipənd etdin.
Dila, Mənsuri-şeyda tək xərabi-xəmr-i-eşq oldun,
Bihəmdilləh ki, mədhuşanə tərki-çünü çənd etdin.

Fəraqundə, nigara, xirməni-ömrə şərər düşmüş,
Yanan şəhr əhli tək göz mərdüminə şurü şər düşmüş.
Ümidim zövrəqi əmvaci-ənduhə düçar olmuş,
Çü dil bəhrinə badi-ğüssədən min vətərlər düşmüş.
Gedüb pəjmürdə gördim nərgisi-şəhlani bağ içrə,
Güzarın, anladım, ol bağdən vəqti-səhər düşmüş.
Səməvati-xəyalə tairi-fikrim güzər qılmaz,
Xəyali-şəm'i-ruyınla yaqılmış balü pər, düşmüş.
Saçın tar eyləmiş gönlüm yaşar hüsnün xəyalilə,
Gecə derya yüzünə eylə bil əksi-qəmər düşmüş.
Olar eşq ilə çıqmaq dəhrdə bəndi-əsərdədən,
Xoş ol məxmuri-sevda kim, cəhandan bixəbər düşmüş.

Xaki-möhnətdə vücudimdir gögərmiş bir nihəl,
Şaxü bərgim dərdü ğəm, məhsulü barimdir məlal.
Tö'meyi-tufani-ğəflət oldi bəxtim zövrəqi,
Müddəi iqbal bədr iştə mana tale' hilal.
Əhli-məğrib kuşəşin" bihudə sandım cəhl ilə,
Millət istiqlalini yalnız xəyal etdim, xəyal.
Aldı əldən çün şəbabım günlərin ləhvü ləəb,
Nəfs şərrindən səadət nəcminə yetdi zəval.
"Keçdi nəysə ömr" mazi məcmei-cühhaldə,
Neylüm ol ünvanilə, ol vəz'ilə keçsinmi hal?

Neyləyüm, bu xabdən qaldırmayım baş yenə?
Neyləyüm, axtarmayım kəndümə rahi-kəmal?
Etməyüm milləti-məzlumə vicdanım qədər,
Mən də xidmət kim, yetər daş qəlbinə rəncü mələl?
Bakifayət yoldaşı təqriz edər vicdanpərəst,
Siz hesab etdiz mana zəhmətimi vərzi vəbal.
Arqadaşlar “nuş” edüb nöqsani-mazi zəhrini,
Şimdi içmək istəram cuyi-təəssubdən zülal.

Bota, surət, beşəh benma ke ta tacəş ze sər ğəltəd,
Be binəd tiğ-e əbrura ze xovf əz təxt dər ğəltəd.
Fəğan, ey sarban, ahəstətər bor bar-e ziba ra
Və gərnə naqəəş dər gel ze əşkəm ta kəmə rə ğəltəd.
Xurami gər konəd canan, bebağ əndər səhərgahi,
Ze xeclət lələ məhv ayəd, şəcər babərg o bər ğəltəd.
Bemeydan-e məhəbbət yar-e ma moştəq-e bazi şod,
Çu əbru darədəş çougan, ze ma çun guyi-sər ğəltəd.
Əcəb nəbvəd ke baəşkəm dərayəd pərehaye-del,
Çu gər cəryan konəd bəhr əz təhəş birun gohər ğəltəd.
Fədaye-an pərizadəm ke, xuban-e məhafel ra,
Ze tab-e zolf-e mişkinəş, çe xun əndər cəgər ğəltəd.
Ze əfaq ər xəbər xahi, boro, Mənsur, məsti kon,
Bəhar-e omr ranəd məst ku dər rəhgozər ğəltəd...

Ədəbiyyat:

- 1.Səməd Mənsur. Birinin bayramı, birinin matəmi. - Bakı :Nurlan, 2003.
- 2.Səməd Mənsur. Əsərlər. - Bakı : Nurlan, 2008.
- 3.ƏYİ. B-3552.
- 4.ƏYİ. Fraqment- 235.

Сонаханум Гадиева

ГАЗЕЛИ САМЕДА МАНСУРА

Резюме

Известный поэт, публицист, драматург и переводчик Самед Мансур является ярким представителем азербайджанской литературы XIX-XX веков. Его рукописи хранятся в Институте рукописей НАНА. В статье представлены некоторые неопубликованные лирические газели Самеда Мансура, хранящиеся в Институте.

SAMAD MANSUR'S GHAZALS

Summary

Samad Mansur, a well-known poet, publicist, playwright, translator and musicologist takes a special place in the history of the Azerbaijani literature of the 19th and 20th centuries. Even today his works are readable. Samad Mansur's manuscripts are preserved in the Institute of Manuscripts and here have been published four books on the basis of works. Here we present Samad Mansur's lyrics which were not included in those books.